

Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Mühendisi: Bahâeddin Karakuş

Nadir KARAKUŞ | <https://orcid.org/0000-0002-1508-9752>

Doç. Dr. | Yazar | nadirkarakus@hitit.edu.tr

Hitit Üniversitesi | [ROR: https://ror.org/01x8m3269](https://ror.org/01x8m3269)

İslam Tarihi | Çorum, Türkiye

Öz

Selâhaddîn-i Eyyûbî dönemi, Haçlı seferlerinin tüm hızıyla sürdüğü, 1187'de Hittin Savaşı'nda Frankların büyük bir hezimet yaşadığı ve hemen ardından da Kudüs'ün seksen sekiz yıl aradan sonra tekrar Müslümanların eline geçtiği bir zamandır. Bu başarının ardından başlayan Üçüncü Haçlı Seferi, Selâhaddîn'i oldukça zor durumda bırakmış, Akkâ müdafaası ve sonrasında büyük savaşların verilmesi ile devam etmiştir. Selâhaddîn'in bu başarılarında onun mühendisi olarak tarih sayfalarında kendisinden bahsedilen Bahâeddin Karakuş isimli bir Türk, yaptığı faaliyetlerle göz doldurmuştur. 1169 yılından itibaren Şîî Fâtımî idaresinin sona erdirilmesi sürecinde etkin rol oynayan Karakuş, 1171 yılından sonra da Selâhaddîn'in Mısır'da tek adam olmasının yolunu açan kimselerden birisi olmuştur. Bundan sonra mühendis kişiliği ile ön plana çıkan Karakuş, Kahire-Fustat arasında surlarla koruma altına almış, Haçlı saldırılarına karşı da Selâhaddîn'in en büyük destekçisi olmuştur. Bu faaliyetler için küçük ehlamların taşlarından yararlanmış, Eyyûbîlerin Kahire'deki merkezleri ve sarayları olan Kal'atü'l-Cebel'i de inşa etmiştir. Buraya su sağlayan Karakuş, ayrıca yaptırdığı kemerli köprüler, havuzlar, çeşmeler ve atların bağlandığı ahırlarla kendisini göstermiştir. Kaytân Camii gibi dini yapılar yanında ribatlar gibi sosyal mekânlar inşa etmiştir. Karakuş, bir başka mühendislik birikimini, oldukça uzun süren Akkâ muhasarası esnasında göstermiştir. Haçlılardan geri alınan şehrin surlarını güçlendiren Bahâeddin, Haçlıların burasını muhasara etmesiyle de hem bir kumandan hem de bir mühendis olarak önemli başarılarla imza atmıştır. Şehrin etrafını hendeklerle koruma altına alan Karakuş, aynı zamanda Haçlıların surlara yaklaşmaması için de önlemler almıştır. Yaptığı mancınıklarla Haçlılara taarruz eden Karakuş, Frank taarruzlarına da karşı çıkmıştır. Ayrıca ok ve mancınık atışları yanında yakıcı bir malzeme olan naft atışları ile de Haçlıları bunalıma sokmuştur. Bu konuda yeni karışımlarla naftin daha yakıcı bir savaş malzemesi olmasını sağlayan Karakuş, Akkâ müdafaasının kahramanlarından birisi olmuştur. İngiltere Kralı Richard'ın maiyetinde olan kronik yazarı Ambroise'nin dahi dikkatini çeken bu büyük mühendis, Üçüncü Haçlı Seferi'nin en önemli simgelerinden birisi olmuştur. Buna rağmen batılı kaynaklar ondan çok az bahsetmiş, daha çok muhasara esnasındaki askerî faaliyetlere yer ayırmışlardır. Böyle bir ismin ve yaptıklarının bilinmesi, çalışmamıza farklı bir anlam yükleyeceği gibi Haçlı seferleri esnasındaki mücadelelerin teknik boyutuna kapı aralayacağını düşünüyoruz. Karakuş hakkında onun ölümünden sonra kaleme alınan bir eser ise İslâm dünyasında bir darb-ı meselin yayılmasına yol açmıştır. Bahâeddin Karakuş'un Mısır'daki başarılı faaliyetleri ve bıraktığı eserleri kıskanan bir çağdaşı, onun hükümlerini kafa karıştırıcı olarak bulmuş, haksız olarak kötümüş. Aslen Kıptî bir mühtedi olan İbn Memmâtî, (*el-Faşûş fi Ahkâmi Karakuş: Karakuş'un Hükümlerindeki Zaafırlar*) ismi ile kaleme aldığı bu eserde haksız olarak Karakuş'u suçlamış ve onu kskandığını göstermiştir. Durum ne olursa olsun Selâhaddîn'in mühendisinin yaptığı eserler ve Haçlı saldırılarına karşı etkin mücadelesi, onu ölümsüz kılmış, adını hafızalara kazınmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler

İslâm Tarihi, Karakuş, Mühendislik, İmar, Savaş

Atf Bilgisi

Karakuş, Nadir. "Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Mühendisi: Bahâeddin Karakuş". *Rize İlahiyat Dergisi* 24 (Ekim 2023), 55-66. <https://doi.org/10.32950/rid.1298605>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 17.05.2023	Kabul Tarihi: 11.09.2023	Yayın Tarihi: 20.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

The Engineer of Saladin: Baha al-Din Karakush

Nadir KARAKUŞ | <https://orcid.org/0000-0002-1508-9752>

Assoc. Prof. | Author | nadirkarakus@hitit.edu.tr

Hitit University | <https://ror.org/01x8m3269>

Islamic History | Çorum, Türkiye

Abstract

The Saladin period was a period when the Crusades continued at full speed, the Franks suffered a great defeat at the Battle of Hattin in 1187, and Jerusalem was again in the hands of the Muslims after eighty-eight years. The Third Crusade, which started after this success, left Saladin in a very difficult situation and continued with the defence of Acre and then the great wars. In these achievements of Saladin, a Turk named Baha al-Din Karakush, who is mentioned in the pages of history as his engineer, made a strong impression with his activities. Karakush, who played an active role in the process of ending the Shiite Fatimid rule since 1169, was one of the people who paved the way for Saladin to be the only man in Egypt after 1171. After that, Karakush, who came to the fore with his engineer personality, protected the area between Cairo and Fustat with walls, and became the biggest supporter of Saladin against the Crusader attacks. He used the stones of small ehrsams for these activities and built Kal'at al-Jabal, the centers and palaces of the Ayyubids in Cairo. Karakush, which supplies water here, also showed itself with the arched bridges, pools, fountains and stables where horses were tied. Besides religious buildings such as the Kaytan Mosque, he built social spaces such as ribats. Karakush demonstrated another engineering experience during the long siege of Acre. Bahâeddin, who strengthened the walls of the city, which was taken back from the Crusaders, achieved important successes both as a commander and an engineer with the siege of this place by the Crusaders. Karakush, who protected the city with ditches, also took measures to prevent the Crusaders from approaching the walls. Karakush, who attacked the Crusaders with his catapults, also opposed the Frank attacks. In addition to arrow and catapult shots, the Crusaders were overwhelmed with naphtha shots, which is a burning material. Karakush, who enabled naphtha to be a more burning war material with new mixtures in this regard, became one of the symbolic names of Acre defence. This great engineer, who even attracted the attention of the chronicler Ambroise, who was in the court of King Richard of England, became one of the most important symbols of the Third Crusade. Despite this, western sources talked about him very little and mostly devoted to military activities during the siege. We think that knowing such a name and his activities will add a different meaning to our work and will open the door to the technical dimension of the struggles during the Crusades. A work about Karakush, which was written after his death, led to the spread of a parable in the Islamic world. A contemporary of Baha al-Din Karakush, who was jealous of his successful activities in Egypt and the works he left, found his rulings confusing and unjustly denounced him. Originally a Coptic convert, Ibn Memmati wrongly accused Karakush of and showed that he was jealous of Karakush in his work titled (*al-Fashush fi Ahkami Karakush: The Weaknesses in the Rulings of Karakush*). Whatever the case, the works of Saladin's engineer and his active struggle against the Crusader attacks made him immortal and caused his name to be engraved in the memories.

Keywords

History of Islam, Karakush, Engineering, Reconstruction, War

Citation

Karakuş, Nadir. "The Engineer of Saladin: Baha al-Din Karakush". *Rize Theology Journal* 24 (October 2023), 55-66. <https://doi.org/10.32950/rid.1298605>

Publication Information

Type	Research Article		
Process Information	Date of Submission: 17.05.2023	Date of Acceptance: 11.09.2023	Date of Publication: 20.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External		
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.		
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate		
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.		
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		

Abstracting and Indexes

Giriş

İnsanların her türlü ihtiyaçlarını karşılamaya dayalı imar faaliyetleri, el aletleri, silahlar ile diğer malzemeler, tarihte hep yetenekli mühendisler tarafından en iyi ve düşük maliyetlerle tasarlanmış ve yapılmıştır. Bundan dolayı da sömürü tarihinin demiryolu inşaat mühendisi Amerikalı Arthur Mellen Wellington (ö. 1895), mühendisliği, en beceriksiz birinin iki dolara kötü olarak yaptığını, bir dolara daha mükemmel yapma sanatı olarak tarif etmiştir.¹ Tarihte de Roma, Pers ve Bizans'ın büyük orduları, mühendisler eşliğinde seferler yaparak zaferler kazanmışlardır. Bu süreçte, mühendisler tarafından sağlam şehirler kurulmuş ve korunaklı başşehirler inşâ edilmiştir. Hazarlar, İdil/Volga Nehri'nin kenarına kurdukları Saksın şehrinin, yapılacak sağlam surlarla tecavüzlerden korunması için 833 yılında, Bizans İmparatoru Theophilos'tan (829-842) mühendisler istemişlerdir.²

Asr-ı Saadet olarak bildiğimiz dönemde de mühendisler, Allah Resûlü ve beraberindekilere önemli destek sunmuşlardır. Hz. Muhammed, 5/627'de Ahzâb Savaşı öncesinde İran asıllı sahâbî; bir nevi mühendisi Selmân-ı Fârisî'nin önerisine uyararak Medine'nin etrafına hendekler kazdırıp müşriklerin muhasarasını bertaraf etmiştir.³ Yine aynı sahâbî, 7/628'de yapılan Hayber Gazvesi esnasında da mancınık kullanılmasında etkin olmuş ve buradaki Yahudilerin itaat altına alınmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca bu mancınık, 8/630 senesinde yapılan Tâif muhasarası esnasında da kullanılmış, yine bu vesileyle Selmân'dan övgüyle söz edilmiştir.⁴

Haçlı seferlerinde ise savaşlara yön veren ve zaferlerin kazanılmasına yardımcı olanlar yine mühendisler olmuştur. 1099'da Haçlıların Kudüs'ü muhasara ettikleri esnada Kutsal Şehir'in ele geçirilmesinde, iki Frank mühendisin etkin çabası görülmüştür. William ve Primo Embriaco adlı Cenevizli iki kardeş mühendis, Yafa sahillerine 6 filoluk gemileri ile yanaşmışlardır. Bu sırada Haçlıların Kudüs'ü muhasara etmekte olduklarını ve yetersiz kaldıklarını öğrenip, gemilerinin ahşap kısımlarını sökerek Kudüs önlerine getirmişlerdir. Bu kerestelerle de mühendislik bilgilerini gösterip kuşatma kuleleri inşâ etmişlerdir. Ardından da Kudüs şehri, Haziran 1099'da Cenevizli mühendislerin de çabasıyla Fâtımîlerden alınmıştır.⁵

Haçlı seferlerinin, mühendislikle ilgili oldukça zengin bir geçmişi olduğunu görüyoruz. 1097'den 1291'e kadar neredeyse kesintisiz devam eden seferler boyunca, harp sanatı ve savaş malzemeleri ile ilgili çalışmalar yapılmış, hatta bu konuda eserler dahi kaleme alınmıştır. Musullu seyyah Ebü'l-Hasen Takiyyüddîn Alî el-Herevî (ö. 1215), Eyyübîlerin Halep kolu hükümdarı olan Selâhaddîn'in oğlu el-Melikü'z-Zâhir Gazî (1186-1216) için bir eser kaleme almıştır. İşrâkî felsefe akımının kurucusu olan Sühreverdî el-Maktûl'den (ö. 1191) Artuklu dönemi hekim ve filozoflarından Fahreddin Mardînî'ye (ö. 1198) kadar pek çok âlimi himaye etmesiyle tanınan Zâhir Gazî, bu zat için Halep dışında bir medrese kurmuştur. Alî el-Herevî, "el-Medresetü'l-Hereviyye" olarak bilinen bu meşhur medresede,⁶ harp sanatına dair müstakil bir eser kaleme alarak bu kitabı Melik Zâhir'e takdim etmiştir. Alî el-Herevî, "et-Tezikiretü'l-Hereviyye fi'l-Hiyeli'l-Harbiyye" adlı eserinde, savaşlarda muzaffer olmak için alınacak tedbirlerden bahsettiği gibi harp aletleri hakkında malumatlar verip muharebe taktiklerini ve bunlara karşı alınacak önlemleri, Halep Eyyübî hükümdarı Melik Zâhir'in dikkatlerine sunmuştur.⁷

Harp sanatı ve özellikle mancınıklar konusunda fikir beyân eden bir başka kişi de İslâm kaynaklarında ismine rastlayamadığımız Murdâ (?) et-Tarsûsî adlı şahıstır. Sadece Haçlı kaynaklarının kendisinden bahsettiği et-Tarsûsî, bir İran silahı olan mancınığı resmederek bununla ilgili aldığı notları, Selâhaddîn-i Eyyübî'ye (1171-1193) takdim etmiştir. et-Tarsûsî, aynı zamanda bu muhasara silahının Arap versiyonunu da ortaya koyarak insan gücüyle çalışan numunesini tasarlamayı başarmıştır.⁸

¹ A. M. Wellington, *Economic Theory of the Location of Railways* (New York: Wiley, 2018), 28-29. Onun meşhur sözünün orijinal şekli "An Engineer, can do for a dollar what any fool can do for two" ibaresiyle zikredilmiştir.

² Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu, Atilla, Cengiz Han, Timur*, çev. M. Reşat Uzmen (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980), 180-181.

³ Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989), 2/465; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. M. es-Sekkâ-î. Ebyârî-A. Şelbî (Kahire: y.y. 1375/1955), 2/224; İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 4/60-63; Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1959), 1/487.

⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3/927; Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, 1/367; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd (b.y., Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 2/209.

⁵ William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, çev. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey (New York: Colombia University Press, 1943), 1/315; Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitane, History of the Journey to Jerusalem*, çev. Susan B. Edgington (Farnham: Ashgate Publishing, 2013), 1/218; John H. Pryor, "Naval History, 1096-1099", *Crusades an Ancylopedia*, ed. Alan V. Murray (California: Santa Barbara, 2006), 864-868.

⁶ İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatire fi Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre* (b.y., y.y., ts.), 1/37.

⁷ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (by: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/4202; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer* (Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Misriyye, ts.), 3/115; Nuaymî, *ed-Dâris fi Târîhi'l-Medâris*, nşr. Ca'fer el-Hasenî (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd- Dîniyye, 1988), 1/342-344; İbrâhim es-Sâmerrâî, "Kitâbü't-Tezkiretü'l-Hereviyye fi'l-Hiyeli'l-Harbiyye li-Alî b. Ebî Bekr el-Herevî", *Âlemü'l-Kütüb* 15/1 (Riyad 1414/1994), 78-83.

⁸ David Nicolle, "Siege Warfare", *Crusades an Ancylopedia*, ed. Alan V. Murray (California: Santa Barbara, 2006), 1107-1110.

Bizim kendisinden bahsedeceğimiz Bahâeddin Karakuş ise mühendisliği, savaşta ve barışta pratik olarak uygulamış, Dımaşk ve Mısır'da edindiği mühendislik tecrübelerini, özellikle tarihin bilinen en uzun muhasaralarından birisi olan Akkâ Savaşı (1198-1191) esnasında başarı ile kullanmıştır. Onun hakkında ve Selâhaddîn'e verdiği teknik destek konusunda, bir makalenin veya tezin yapılmamış olması da konumuzu orijinal hale getirmiştir. Özellikle İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard (1189-1199) ile 1190-1192'de bu sefere katılan Normandiyalı Ambroise (ö. ?) gibi dönem kroniklerinin de kendisinden kısa da olsa övgüyle bahsetmeleri,⁹ onun mühendislik bilgisinin Haçlılar tarafından da takdir edildiğini ortaya koymuştur. Diğer yandan bu makale, Bahâeddin Karakuş'un şahsında, Mısır ve Akkâ'daki imar faaliyetleri ile savaş mühendisliği konusunda 12. yüzyıl sonlarında Müslümanların birikimlerini de ortaya koymayı hedef edinmiştir. Çalışmamızın bir başka amacı da "Karakûşî Hükümler" olarak bilinen ve Selâhaddîn'in mühendisine isnad edilen meşhur darb-ı meselin, gerçek mahiyetini vuzuha kavuşturmadır. Makalemizin temel problemi ise batılı kaynakların Karakuş'tan çok az bahsetmeleri olmuştur. Bundan dolayı da makalemiz daha çok klasik İslâm kaynaklarına müracaat edilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Hayatı

Bahâeddin Karakuş (ö. 1201), Orta Asya'daki ismi zikredilmeyen köyünden kaçarak Dımaşk'a gelen bir kişi olarak karşımıza çıkar.¹⁰ Bunun yanında kaynaklarımızın Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin mühendisi için sık sık "er-Rûmî" künyesini de kullanmaları,¹¹ Bahâeddin'in Anadolu'dan Dımaşk'a gelmiş bir kişi olduğu ihtimalini de akıllara getirir. Onun tam ismi ise ana kaynaklarımızda Ebû Saîd Karakuş b. Abdullah olarak verilir ve Bahâeddin'in künyesi olduğu zikredilir.¹² İslâm kaynaklarında Bahâeddin'in Türk olduğu açıkça vurgulanmasına rağmen, bir Haçlı kaynağı onu ısrarla Ermeni hadım olarak kaydeder.¹³ Libyalı tarihçi ve siyasetçi Ali Muhammed es-Sallâbî, "Karakuş" kelimesinin Türklerde kartala verilen bir isim olduğunu ve bundan dolayı heybet ve cesaret sahibi kimselere bu adın verildiğini zikrederek Bahâeddin'in Orta Asya kökenine katkı sağlar.¹⁴

Mısırlı devlet adamı ve tarihçi Nüveyrî'nin (ö. 1333), onun 1201'de seksen sekiz yaşında vefat ettiğine dair rivayetini esas alacak olursak Bahâeddin, 1113 yılında doğmuş olmalıdır.¹⁵

Kaynaklarımızdan onun Dımaşk'a ne zaman geldiğine dair bir bilgi elde edinemememize rağmen Bahâüddin Karakuş'un, Suriye'nin kalbi ve dünyanın süsü olarak sayılan bu şehre,¹⁶ 1154'ten sonra geldiğini kolayca tahmin edebiliriz. Bu tarihte Nüreddin Mahmud Zengî'nin (1146-1174) Dımaşk'ı Börilerden veya bir diğer isimle Tuğteginlilerden (1104-1154) aldığını düşünürsek, Selâhaddîn'in mühendisi, bu yeni süreçte, şehre gelerek efendisi Selâhaddîn'in de amcası olan Esedüddin Şirkûh b. Şâdî'nin (ö. 1169) hizmetine girmiş olmalıdır.¹⁷

Bahâeddin Karakuş, Dımaşk'ta Nüreddin Zengî'nin muzaffer kumandanı Esedüddin Şirkûh'un dikkatini çekerek onun Memlükü olmuş ve yetenekleri sayesinde kısa sürede Şirkûh'un meşhur "el-Esediyye" birliklerinde yükselmeyi bilmiştir.¹⁸ Bahâeddin, Şirkûh'un pek çok zaferinde ona eşlik eden "el-Esediyye" birliklerine zamanla kumandan olmuş ve 1168 yılı sonlarında Mısır'a yapılan üçüncü ve son seferde Şirkûh'un yanında bu efsane birlikte yer almıştır.¹⁹

Bahâeddin Karakuş'un Şirkûh'un değil de Selâhaddîn'in yeğeni Takıyyüddin Ömer'in (ö. 1191) Memlükü olduğunu söyleyenler de vardır.²⁰

⁹ Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ed. Austin P. Evans (New York: Columbia University Press, 1941), 212, 221.

¹⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetih (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1992), 12/278.

¹¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ fi Sinaâtî'l-İnşâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/399; 15/235; İbn Tağrıberdî, *en-Nüccûnu'z-Zâhire fi Mülûk Mısır ve'l-Kahire*, nşr. M. Hüseyin Şemseddin (Beirut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992), 4/39; 13/231.

¹² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas (Beirut: Dâru Sadr, 1900-1904), 4/91; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/169.

¹³ David Nicolle, Christa Hook, *The Third Crusade 1191: Richard the Lionheart, Saladin and the battle for Jerusalem* (UK, Oxford: Osprey Publishing, 2005), 33.

¹⁴ Ali Muhammed es-Sallâbî, *Eyyûbi Devleti Selahaddin Eyyûbi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, çev. Şerafettin Aslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 403.

¹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Vesâik, 1423), 29/30.

¹⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Çarâme el-Amrî (Kahire: Dâru'l-Fıkr, 1415/1995), 1/24; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 2/464-467.

¹⁷ Dımaşk'ın Nüreddin Zengî'nin 1154 yılında ele geçirilmesi ile ilgili olarak bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1417/1997), 9/419; İbnü'l-Esir, *et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekîyye*, thk. Abdülkadir Ahmed (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadisîyye, 1382/1963), 106-107; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12/250; Abdurrahman Azzam, *Saladin* (London: Longman Publishing, 2009), 40.

¹⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/91; 7/325; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/48-50; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 28/344.

¹⁹ Makrîzî, *es-Sülûk li Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/238; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hitât-ı ve'l-Asâr* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 3/161; İbn Vâsil, *Müferrücu'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl vd (Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1377/1957), 3/48; Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât vd (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 22/35; Ebü Şâme, *er-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, thk. İbrahim Zeybek (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997), 4/427.

²⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 28/371; Makrîzî, *es-Sülûk*, 171, 205; Ramazan Şeşen, "Salâhaddîn Eyyûbî Devrinde Libya'da Türkler ve Karakuş Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 33 (1982), 169-198.

Ancak bazı kaynaklar Bahâeddin Karakuş ile Takıyyüddin Ömer'in Memlükü olan Şerâfeddin Karakuş'u birbirine karıştırırlar. Nitekim *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili madde yazarı da aynı yanlışlığı içine düşmüştür.²¹ Öte yandan onun isminin sonunda gördüğümüz “el-Esedî” künyesi de kendisinin Şirkûh'un bir Memlükü olduğunu net olarak ortaya koyar.²² Bazı kaynaklar ise onu, “hadım köle” anlamına gelen “et-Tavâşî” kelimesi ile tanıtır.²³ Onunla ilgili zikredilen “Atabeg” unvanı ise 1193 sonrası Selâhaddîn'in torunu el-Melikül-Mansûr'a²⁴ atabeg tayin edilmesi ile ilgilidir.²⁵

2. Mısır'daki Hizmetleri

Bahâeddin Karakuş, efendisi Esedüddin Şirkûh'un 1169'da ölümü üzerine,²⁶ Fakîh Ziyâeddin İsâ el-Hakkârî (ö. 1190) ile birlikte Selâhaddîn'in başkumandan olmasında ve son Fâtımî Halifesi el-Âdîd-Lidînilâh (1160-1171) tarafından vezirlik makamına getirilmesinde önemli rol oynamıştır. Yine bu süreçte Selâhaddîn'in dayısı Şihâbüddin Mahmud el-Harîmî de Karakuş ve Fakîh İsâ ile birlikte hareket etmiştir.²⁷ Selâhaddîn konusunda yaptığı başarılı çalışmalarla tanınan Ramazan Şeşen, Bahâeddin'in bu sırada oynadığı rol ile ilgili olarak “başarılı siyâsî manevralar” ibaresini kullanmıştır.²⁸ Bir başka Haçlı seferleri tarihçisi, Bahâeddin'in Selâhaddîn'in vezir olmasındaki etkin rolünden bahsettikten sonra onu, ağırbaşlı ancak şiddet taraflısı bir Kafkas hadım olarak tanıtmıştır.²⁹ Müslüman kaynakları ise onu, bundan sonra Selâhaddîn'in kurduğu meşhur “es-Salâhiyye” birliklerinin bir emiri olarak anmıştır.³⁰ Böylece Bahâeddin, Şirkûh'un seçme birliğinden yeni efendisi Selâhaddîn'in yeni oluşturulmaya başlayan ordusuna geçmiştir.

Selâhaddîn, 1169'da son Fâtımî halifesi el-Âdîd-Lidînilâh'ın veziri olunca, kendisine muhalif gruplara yönelerek onları etkisiz hale getirmiştir. Haçlılar ile irtibata geçerek onlardan yardım istemeye çalışan Fâtımî sarayının etkili ismi Mü'temen'in faaliyetlerinden haberdar olunca, onu ortadan kaldırmanın bir fırsatını gözetmeye başlamıştır. Nihayet onun sarayından ayrılarak gezintiye çıktığını öğrenince, kendisini yakalatıp başını kestirmiştir. Saraydan bir daha kendisine hiyanette bulunulmaması için Fâtımîlerin görevlilerini azlederek buranın sorumluluğuna kendi sadık adamı Bahâeddin Karakuş'u getirmiştir.³¹ Selâhaddîn, Fâtımî sarayına hâkim olmuştur ama Mü'temen'in kendisine sadık zencî askerlerinin isyanını önleyememiştir. Sonunda askerleri ile zencîlerin ayaklanmasını bastırmak için onlarla savaşmış, “el-Mansûra” adlı mahallelerini yaktırarak ailelerini ve mallarını zarara uğratmıştır. Bu aşamada sonra da asî askerler, kolayca imhâ edilmiştir.³² Bahâeddin'in bu olaydan sonra Mü'temen'in yerine üstâdüddâr/üstâddârlığa³³ getirildiği bildirilmiştir.³⁴

1171'de Mısır'da büyük değişim yaşanmaya başlamıştır. Selâhaddîn, Mısır'a hâkim olup muhalif güçleri bertaraf ettikçe, Halife el-Âdîd'in da gücü zayıflamıştır. Bundan sonra Selâhaddîn, Fâtımî sarayına kendi adamı Bahâeddin Karakuş'u yerleştirerek, onu sarayın tek adamı yapmıştır.³⁵ Bahâeddin'in, el-Âdîd'in ölümünden sonraki ilk görevlerinden birinin saraydaki hazineleri,

²¹ Bahattin Kök, “Karakuş, Bahâeddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/441.

²² Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 3/399; Makrîzî, *İttiazu'l-Hunefâ bi Ahbârî'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyin el-Hulefâ*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl (Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li Şuûni'l-İslâmiyye, ts.), 3/312; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/173; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 2/200; İbn Vâsıl, *Müferrücü'l-Kurûb*, 1/202; Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fi Ahbârî'd-Devleteyn*, 2/447.

²³ Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 3/399, 421; Makrîzî, *İttiazu'l-Hunefâ*, 3/307, 312, 322; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/244-245; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 1/225; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 4/39. Tavâşî kelimesi için ayrıca bk. İsmail Hakki Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal* (Ankara: TTK Yayınları, 1984), 318-319, 342-343, 348, 354.

²⁴ Selâhaddîn'in 1193'ten sonra Mısır'a yaklaşık beş yıl kadar hükmeden oğlu el-Melikül-Aziz'in (1193-1198) oğludur. Bk. İbn Nazîf, *et-Târîhu'l-Mansûrî, Telhîsü'l-Keşf ve'l-Beyân fi Havâdisi'z-Zamân*, thk. Dr. Ebu'l-Abd Dûdû (Dimaşk: Matbaatu'l-Hicâz, ts.), 1/12; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb fi Târîhi Haleb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996), 1/432.

²⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/258; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/409; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 15/235;

²⁶ Kutbüddin Yunîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, 1992), 2/313-314; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 28/343.

²⁷ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve Divânu Mübtede' ve'l-Haber fi Târîhi'l-Arab ve'l-Berber ve Âsirihim min Zevi's-Şe'ni'l-Ekber*, thk. Halil Şahâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1985), 5/331.

²⁸ Ramazan Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987), 53.

²⁹ Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 286.

³⁰ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 6/44.

³¹ Makrîzî, *İttiazu'l-Hunefâ*, 3/307; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 286.

³² İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12/278.

³³ Bazı Müslüman devletlerde, sarayın ve sultan emlakının idaresinden sorumlu görevli kişiye bu unvan verilmiştir. Bk. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 18/84; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 8/22; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, 338.

³⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 28/482.

³⁵ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/48; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/33; Philip K. Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, çev. Ali Zengin (İstanbul: Risale Yayınları, 1995), 146.

Selâhaddîn'e teslim etmek olduğunu görürüz.³⁶

Bundan sonraki bilgiler, Bahâeddin'in mühendislik faaliyetleri ile ilgili zengin anlatımlarla doludur. Selâhaddîn-i Eyyûbî, 1177'de Kahire ve çevresinde bir arazi ölçümü yaptırarak kumandanları ve askerleri için iktâları belirlemiştir. Bu arazi ölçümü ve iktâların taksimi işinde de yine mühendisi Bahâeddin Karakuş'u görevlendirmiştir. Bu konuyu daha da önemli hale getiren ise Selâhaddîn'in mühendisinin, kendi iktâsını fakirlere tahsis etmesi olmuştur.³⁷

Selâhaddîn'in ehramlara olan ilgisi ise Firavunların hazineleri ile ilgili değil de daha çok buranın meşhur taşlarına olmuştur. Selâhaddîn'in mühendisi olan Bahâeddin Karakuş, Sultan'ın emri ile Cîze'deki bir takım küçük ehramların taşlarını imar işlerinde kullanmıştır.³⁸ Kudüs Haçlıları yanında Sicilya ve Bizans tehdidinin de olduğu bu kritik dönemde, küçük ehramlardan alınan bu taşlarla da Cîze büyük duvarı ile seddin inşası tamamlanmıştır.³⁹ Ayrıca bu taşlarla kemerli köprüler yapılarak Nil üzerindeki seyrişer kolaylaştırılmıştır.⁴⁰ Selâhaddîn'den sonra da oğullarından Mısır Eyyûbî Sultanı el-Melikü'l-Aziz (1193-1198) de Cîze'deki ehramlara ilgi göstermiş, 1197'de küçük piramidi yıktırmak için neticesiz bir teşebbüste bulunmuştur.⁴¹

Mühendis Karakuş'un Mısır için en büyük hizmetlerinden birisi, Haçlı tehdidi altında olan Kahire-Mısır (Fustât) hattına yaptığı geniş surlar olmuştur. Kahire'nin çevresine bir korunaklı kale inşa edilmesini ve Fustat'ı içine alacak şekilde surların genişletilmesini isteyen Selâhaddîn-i Eyyûbî, 1174'te inşaatın yürütülmesiyle mühendisi Karakuş'u bir kez daha görevlendirmiştir.⁴² Karakuş, bu suru, Amr b. Âs önderliğindeki ilk İslâm ordularının Mısır fethi sırasında⁴³ elde ettikleri ganimetleri bölüştükleri yere kadar uzatmıştır.⁴⁴

Bu süreçte, Kahire'deki Eyyûbî hükümet merkezi olarak da görev yapan "Kal'atu'l-Cebel" de yine Selâhaddîn'in mühendisi Bahâeddin tarafından 1174'te yapılmıştır.⁴⁵ Bu önemli hükümet merkezi ve saray, Mukaddam Tepesi üzerine bina edilmiştir. Buradan İbn Tolun Camii yanına giden bir kişi, üç çarşısı olan Kahire'nin meşhur Züveyle Kapısı'nı görme imkânı bulabilmiştir.⁴⁶

Bahâeddin, Eyyûbîlerden (1171-1250) Memlûklere (1250-1517) kadar uzun bir süre hükümdarlara yönetim merkezi ve saray olarak hizmet verecek olan bu binayı yaparken Selâhaddîn'in önerilerini de dikkate almıştır.⁴⁷ Ayrıca Selâhaddîn'in mühendisi Bahâeddin Karakuş'un Kal'atu'l-Cebel'e su temini için inşa ettiği "Bi'ru Yûsuf" da bu arada anılması gereken eserler arasında yer almıştır.⁴⁸ Yine Mısır kaynaklarında onun yaptırdığı su kuyuları ve havuzların, kendisinin hayırla anılmasına vesile olduğundan bahsedilmiştir.⁴⁹ Mühendis Karakuş, "Hânnü's-Sebil" isminde, atların bağlanması ve yemlenmesi için ferah bir mekân da bina etmiştir.⁵⁰ Ölümünden bir yıl önce 1200 tarihinde inşa ettiği Kaytân Camii ise Kahire'nin dışında yer alan doğu halicinin yanında, mü'minlerin dua ve niyazlarına ev sahipliği yapmıştır.⁵¹ Bir Haçlı tarihçisi de bu faaliyetleri dolayısıyla Bahâeddin'i saraylar, köprüler ve surlar yapmış "büyük bir mühendis" olarak değerlendirmiştir.⁵²

3. Mısır Nâipliği

Selâhaddîn-i Eyyûbî, Mısır dışında, Suriye veya el-Cezîre'ye bir sefere çıkacağında, Kahire'de ailesinden birisini ve ona eşlik edecek güvenilir bir kumandanını nâip olarak bırakmayı adet edinmiştir. Nitekim Selâhaddîn, 1183'te kuzeydeki muhalifleriyle olan anlaşmazlıklarını çözmek için Mısır'dan ayrılınca, kardeşi el-Âdil (ö. 1218) ve hâcibi, aynı zamanda donanma kumandanı

³⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 28/344; Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fi Ahbârî'd-Devleteyn*, 2/192; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/34.

³⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, 2/307.

³⁸ Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 1/225; 3/169.

³⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/249; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/91; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 1/225.

⁴⁰ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 22/118; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/169; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/91'de sadece Ehramlar yolundaki el-Cîze'de kemerli köprülerin yapıldığından bahsedilir, ehramlar getirilen taşlar söz konusu edilmez.

⁴¹ E. Graefe, "Herem", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 5/443.

⁴² İbn Vâsıl, *Müferrücu'l-Kurûb*, 2/53-54; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 3/399; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/169; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 6/54.

⁴³ Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân, Ülkelerin Fetihleri*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 243 vd.

⁴⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12/278.

⁴⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/91. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 28/366 ve 437'de yapım tarihi olarak Bahâeddin Karakuş'un Akkâ'daki esaretinden kurtarıldığı tarih olan 1191 verilir.

⁴⁶ Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/199.

⁴⁷ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/48.

⁴⁸ C. H. Becker, "Kahire", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 6/81-85.

⁴⁹ Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/169.

⁵⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 32/74; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/169.

⁵¹ Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 4/116.

⁵² Nicolle, Hook, *The Third Crusade 1191*, 33.

olan Hüsâmeddin Lü'lü'yü (ö. ?) nâip olarak bırakmıştır.⁵³

Selâhaddîn 1181 yılı baharında Musul ve Halep'teki Eyyûbîleri kendisine tabi kılmak için Suriye seferine çıkınca Mısır'a, Batıların "Saphadin" dedikleri kardeşi el-Âdil⁵⁴ ile birlikte Bahâeddin Karakuş'u da nâip olarak atamıştır.⁵⁵ Yine aynı yıl Selâhaddîn, mühendisi Karakuş'u Yemen'e göndermiş ve Bahâeddin, burada bu kez de kısa süre Sultan'ın ağabeyi Turanşah'a nâiplik yapmıştır.⁵⁶ Bu olaylar da Bahâeddin Karakuş'un Selâhaddîn'in güvenilir adamları arasında olduğunun bir başka göstergesi olmuştur.

4. Akkâ Valiliği ve 1188-1191 Muhasarasındaki Faaliyetleri

Makalemize konu olan Selâhaddîn'in mühendisi Bahâeddin Karakuş'un asıl hizmetlerinin ve mühendislik faaliyetlerinin, 1189-1191 yılları arasında yaklaşık olarak iki yıl kadar süren Akkâ muhasarası esnasında olduğuna şahit oluruz. Bahaeddin Karakuş Şubat-Mart 1189'da da Akkâ'ya vali olarak atanmış ve surlarının tamir edilip uzatılması ile vazifelendirilmiştir.⁵⁷ Dimaşklı meşhur vâiz ve tarihçi Sibt İbnü'l-Cevzî (ö. 1256), farklı bir rivayette bulunarak Akkâ'ya vali olarak Hüsâmeddin Beşâre'nin, surların onarılmasıyla da Karakuş'un görevlendirildiğini rivayet ederek farklı bir bilgi vermiştir.⁵⁸ Karakuş, 1189 yılı ilkbaharında inşaat için gerekli ustalar, esirler, hayvanlar ve aletlerle Akkâ'ya gelmiş ve hemen işe girişmiştir.⁵⁹ Bu imar faaliyetlerinden dolayı konuyla ilgili Haçlı kaynağı,⁶⁰ "Chepstow" olarak isimlendirdiği Akkâ Kalesi'nin sağlam surlarından bahseder.

Karakuş'un bu görevinin ilk günlerinde en mühim işi, Akkâ'nın kara surlarını, Haçlı ordusunun saldırıları ve kuşatma aletlerinin etkisiz hale getirilmesi için hendeklerle çevirmesi olmuştur. Haçlıların bu hendeği kapatmak için çabalarını boşa çıkarmak için de gerekli önlemleri almış surlara yerleştirdiği okçular ve mancınıklarla bu girişimleri savuşturmaya gayret etmiştir.⁶¹ Haçlılar da bu faaliyetlere karşı taktikler gerçekleştirdiği için bu muhasaraya, dönemi anlatan bir batılı tarihçi, haklı olarak "Mühendislik Kuşatması" başlığını atmayı uygun bulmuştur.⁶²

Selâhaddîn'in yetenekli ve çok yönlü mühendisi, bu zorlu süreçte, ana karargâhtaki orduyla haberleşmek için yüzücüler ve posta güvercinleri de kullanmıştır. Eylül 1190'da Akkâ savunmasının en önemli ismi Bahâeddin, Selâhaddîn'e haber göndererek erzakın tükenmek üzere olduğunu ve iki haftalık yiyecekleri kaldığını bildirmiştir. Bu sırada abluka altına alınan Akkâ'dan bir habercinin çıkarak Selâhaddîn'e ulaşması, başlı başına bir başarı olduğu gibi Bahâeddin'in üstün sevk ve idaresinin de bir göstergesi olmuştur.⁶³

Bu hizmetleriyle kalmayan Bahâeddin, mühendislik konusundaki birikiminin sadece imar işleri ile sınırlı olmadığını göstermiştir. İngiltere ve Fransa kralları gelmeden önce artan Haçlı baskısına karşı bir dizi önlem almış, Akkâ'da oluşturduğu ağır silahlarla Haçlıların kuşatma aletlerini etkisiz hale getirerek büyük başarılar kazanmıştır.⁶⁴

Bahâeddin'in tarihin bu en dehşetli muhasarası esnasında bazı yetenekleri keşfederek ve onlara fırsatlar verip Haçlı saldırılarını engellediği görülmüştür. Haçlıların yaptıkları dev muhasara kuleleri, 3 Mayıs 1190'da yavaş yavaş Akkâ'nın surlarına doğru yürütülmeye başladığında, herkes dehşet içinde kalmıştır. Bu kulelere, Akkâ surlarından fırlatılan Bizans ateşi etkili olamamış, kuşatma kuleleri imhâ edilememiştir. Zira sirkeye batırılmış derilerle kaplı olan bu devasa kuleler, ayrıca mancınıkların saldırısına karşı halattan yapılmış ağlarla donatılarak sağlamlaştırılmıştır. Bu sırada Bahâeddin Karakuş dahi büyük bir endişe ile ne yapacağını düşünmeye başlamış, Haçlıların kulelerini yakabilmek için bazı arayışlara girmiştir. Bu kritik saatlerde ortaya çıkan Dimaşklı İbn Ârif isminde bir bakır ustası, Karakuş'tan kendisine bir fırsat verilmesini istemiştir. Bizans ateşine karşı oldukça ilgi duyan bu bakırcı, onu daha yakıcı hale getirecek formülü bulmuş ve bu karışımı daha etkili hale getirmiştir. Daha önce kulelere karşı Müslümanların fırlattıkları naft ateşi etkili olamadığı için Haçlılar da oldukça şımarmış, Müslümanların

⁵³ İmâdüddin Kâtib el-İsfahânî, *el-Berkuş-Şâmî*, thk. Fâlih Hüseyin (Amman: Müessesetü Abdülhamid Şevmân, 1987), 5/69; Nadir Karakuş, "Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Amiralî: Hüsâmeddin Lü'lü", *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 5/1 (Temmuz/July 2022), 62-80.

⁵⁴ Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, 27, 109, 115, 205, 271.

⁵⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/200; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 326.

⁵⁶ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn*, 3/93; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 6/89.

⁵⁷ Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdiru's-Sultâniyye fi Mehâsini'l-Yûsufiyye*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl (Kahire: Müessesetü'l-Hendâvî, 1994), 153; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/92; 7/193; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 5/373; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/213;

⁵⁸ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 21/368.

⁵⁹ Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 118.

⁶⁰ Hugh Kennedy, *Crusader Castles* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 12, 22, 32, 38, 42.

⁶¹ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn*, 4/125; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 5/373; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/224; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 422.

⁶² Stanley Lane-Pool, *Saladin and the Fall of the Jerusalem* (London: Independently Published, 1898), 289.

⁶³ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 21/379; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 418-419.

⁶⁴ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn*, 4/125-126; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 421-422.

acziyetinden dolayı zafer çığlıkları atmaya başlamışlardır. Dımaşklı naftçı İbn Ârif, hemen işe koyularak elindeki malzemeyi, bakır kaplardaki naftla karıştırarak yeni karışımı ölümcül bir kor haline dönüştürmüştür. Bu yeni formül işe yarayan ateş, Haçlı kulelerine fırlatılınca etkisini hemen göstermiş ve dev aletler, içindeki ok ve mızrak taşıyan askerlerin acı çığlıkları arasında hızla yanmaya başlamıştır. Böylece herkesi büyük bir korkuya sevk eden bir Haçlı saldırısı, Dımaşklı naftçının mahareti yanında Selâhaddîn'in mühendisinin de çabaları ile bertaraf edilmiştir.⁶⁵ O günün kahramanı olan bu adam Selâhaddîn'in huzuruna götürülmüş ve Sultan, kendisine büyük oranda mal ve hediye bağışlamıştır. Buna rağmen Dımaşklı naftçı, yaptıklarının mukâfatını Allah'tan beklediğini söyleyerek bu armağanları reddetmiştir.⁶⁶

Selâhaddîn'in yetenekli ve birikimli mühendisi, bu olaydan sonra Haçlılara karşı daha etkin bir mücadele sergilemiştir. Haçlılar, Ağustos 1190'da daha güçlü ve devasa mancınıklar inşa ederek Akkâ surlarını baskı altına alıp yıkmaya çalışırken, Bahâeddin de karşı önlemler alarak boşuna Selâhaddîn'in kendisine değer vermediğini göstermiştir. Birlikte hareket ettiği Hakkârî kurtlerinin reisi Hüsâmüddin Ebü'l-Heycâ es-Semîn⁶⁷ ile birlikte naft uzmanlarının gayreti sayesinde karşı saldırıya geçmiştir. Yapılan ani baskınla Haçlıların imal ettikleri dev mancınıklar yakıldığı gibi seçkin şövalyelerinden yetmiş kadarı öldürülmüştür. Müslümanların bu çabaları ve Bahâeddin'in mühendislik kabiliyeti sayesinde saldırılar bertaraf edildiği gibi Haçlıların da moralleri ve saldırı şevkleri kırılmıştır.⁶⁸ Üstelik Haçlı kumandanı Henry de Champagne'nin (ö. 1197) 1.500 dınara yaptırdığı dev mancınık da yakılarak birkaç dakikada küle çevrilmiştir.⁶⁹ Bu başarılı taarruzlar dolayısı ile Müslümanların yakıcı naft konusundaki üstünlüklerini metheden Haçlı kaynağı, bu birikimin Musul'daki petrol/naft kaynaklarına sahip olan İmâdüddin Zengî'den beri devam ettiğini zikretmiştir.⁷⁰ Bu vesile ile Selâhaddîn'in mühendisi Karakuş ve ekibindeki naft uzmanlığının, Zengîlerin geleneğini devraldığını hatırlatmalıyız.

Selâhaddîn'in mühendisi Bahâeddin Karakuş, bu çetin mücadele esnasında psikolojik harp metotlarına da başvurmuştur. Haçlı cesetlerini, Akkâ surlarına astırarak Haçlıların maneviyatlarını kırmayı ihmal etmemiştir.⁷¹ 5 Ocak 1191'de Akkâ surlarının bir kısmı çökünce, Bahâeddin devreye girerek saldırıya geçen Haçlıları püskürtmüş, ardından da kısa sürede yıkılan duvarları tamir ettirerek mühendislik becerisini bir kez daha göstermiştir.⁷²

Nisan 1191'de, önce Fransa Kralı II. Philippe Auguste'nin (1180-1223), daha sonra da Haziran ayında İngiltere Kralı Richard'ın gelmesiyle savaş oldukça kızışmış, Haçlıların harp aletleri ise daha donanımlı ve sayısal üstünlükle kendisini bir kez daha göstermiştir. Bu esnada Fransız ve İngiliz mancınıklarının mükemmelliği, Haçlı seferlerini en kapsamlı anlatan kaynaklardan Runciman'da uzun uzun anlatılmıştır.⁷³ Haçlı kronikçisi Ernoul da Fransa Kralı Philippe Auguste'nin Ceneviz gemileri ile taşıdığı savaş makinelerinden bahsederek bu savaşın teknolojik tarafına işaret etmiştir.⁷⁴ Buna karşın İslâm kaynakları da Karakuş'un, mancınıkları ve naftı ustaca kullanmasından dolayı kendisini methederek, Selâhaddîn'in mühendisinin Akkâ müdafaasının en önemli aktörü olduğunu vurgulamışlardır.⁷⁵ Dönemin Haçlı kronikleri de Karakuş'a övgüler düzmüşlerdir. Nitekim bu olaylara şahitlik eden İngiltere Kralı Richard'ın maiyetindeki Ambroise, Akkâ'nın unutulmaz savunucusu diyerek Bahâeddin Karakuş'u göklere çıkarmıştır.⁷⁶ Bu konuda yapılan müstakil çalışmalar da Selâhaddîn'in ordusunun donanımı ile sevk ve idaresinin mükemmelliğine dikkat çekerek Karakuş gibi yetenekli mühendis ve idarecilerin ehemmiyetine vurgu yapmıştır.⁷⁷

Bundan sonraki gelişmeler, hem Akkâ'daki müdafiler hem de iktâlı askerlerinin bir kısmı kendisini terk eden Selâhaddîn için oldukça zor olmuştur. Haçlılara teslim olmak zorunluluğu hisseden Akkâ'daki emirler, teslim şartlarını görüşmek üzere Haçlı

⁶⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/188-189; Paul M. Cobb, *The Race of Paradise, An Islamic History of the Crusades* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 197; Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 139; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 423.

⁶⁶ İbn Şeddâd, *en-Nevâdiru's-Sultâniyye*, 186.

⁶⁷ Bu esnada Bahâeddin Karakuş, Akkâ valisi olarak görev üstlenirken Ebü'l-Heycâ es-Semîn de kumandanlık görevini deruhte ediyordu. Bk. Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 133.

⁶⁸ İbn Vâsıl, *Müferrücu'l-Kurûb*, 2/345; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 423.

⁶⁹ François Suard, "Henri II, Comte de Champagne et la Troisième Croisade (1190-1192)", *Les Champenois et la Croisade*, ed. Yvonne Bellenger and Danielle Queruel (Paris: Aux Amateurs de Livres, 1989), 39-54.

⁷⁰ David Nicolle, *Saladin and the Saracens* (London: Osprey Publishing, 1996), 11.

⁷¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/219-224.

⁷² Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 149.

⁷³ Steven Runciman, *A History of the Crusades* (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 3/47-48.

⁷⁴ Ernoul, *Ernoul Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 199.

⁷⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/190 vd; Ebü Şâme, *er-Ravzateyn*, 4/125; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 5/173.

⁷⁶ Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, 211-212.

⁷⁷ Benjamin Z. Kedar, "A Western Survey of Saladin's Forces at the Siege of Acre", *Montjoie: Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*, ed. Benjamin Z. Kedar, Jonathan Riley-Smith, Rudolf Hiestand (Aldershot, UK: Variorum, 1997), 112-122.

karargâhına bir heyet göndermişlerdir. Bu heyetin içinde Bahâeddin Karakuş'un hâcibi olan Akkuş eş-Şemsî, Akkâ'nın daha sonra teslim edilmesiyle Sultan Selâhaddîn'in huzuruna çıkmıştır. Akkuş, beraberindeki üç Haçlı elçisi ile Selâhaddîn'e teslim şartlarını arz etmiştir.⁷⁸ Bundan sonra da Bahâeddin için Akkâ'da kısa bir esaret hayatı başlamıştır.⁷⁹ Akkâ müdafaasının bu kahraman isminin esir edilmesi, biraz da efendisi Richard'ın değil de Fransa Kralı Philippe Auguste'nin yanında tutulmasından dolayı Ambroise'yi dahi üzümüştür.⁸⁰ Karakuş, Temmuz 1191'de Akkâ'da Haçlılar tarafından esir edilince Selâhaddîn, kendisi için Franklara 10.000 dînar kurtuluş parası ödeyerek bu önemli emirini kurtarmıştır.⁸¹ Esaretten kurtulan mühendisini Kudüs'te karşılayan Selâhaddîn, bu önemli devlet adamının gelişine olan memnuniyetini açıkça göstermiş ve ona sarılarak kendisine teveccühte bulunmuştur.⁸²

5. Bahâeddin Hakkında Kaleme Alınan Eser: “el-Fâşûş fî Ahkâmı Karakûş”

Selâhaddîn'in mühendisini, yaptıkları hizmetlerden daha da ileri götüren, hatta İslâm dünyasında tanınmasına sebep olan bir eser, onu unutulmaz şahsiyetler arasına sokmuştur. Geride bu kadar faydalı eser bırakmasına rağmen ona izafeten ilginç bir kitap tasnif edilmiş ve ismine de “el-Fâşûş fî Ahkâmı Karakûş” denilmiştir.⁸³ Bu kitabın ismini “Karakuş'un Hükümlerindeki Zaaflar” olarak dilimize tercüme edebiliriz. Buna rağmen bir Haçlı kaynağı bu ismi, “Karakuş Kararlarının Maskarahlıkları” olarak çevirmeyi uygun bulmuştur. Aynı kaynak yukarıda da verdiğimiz gibi Bahâeddin'i Ermeni hadım olarak zikretmiş, kendisinin bu kitap yüzünden tüm Ortadoğu'da bir eğlence malzemesine dönüştürüldüğünü iddia etmiştir.⁸⁴

Ancak bu ilginç kitapta iddia edildiği gibi Bahâeddin Karakuş'un fikirlerinde ve uygulamalarında bir zaaf veya maskaralık aranmamalıdır. Bu kitaptaki iddialar daha çok Kıptî mühtedi Eyyübî veziri, şâir ve müverrih İbn Memmâtî'nin (ö. 1209), Karakuş ile yaşadığı rekabet ve fikir ayrılıklarının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Nitekim *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* madde yazarı da bu eserin yazılmasına sebep olarak İbn Memmâtî'nin Karakuş'a duyduğu şahsî kını göstermiştir.⁸⁵ Klasik kaynaklar, Karakuş'un uygulamalarında zaaf ve isabetsizlik olduğu takdirde Selâhaddîn'in onu yanında barındırmayacağı konusunda hem fikirdirler. Bundan dolayı da İbn Memmâtî'nin iddialarını kabul etmezler.⁸⁶

“el-Fâşûş” adlı eserin yazarı İbn Memmâtî de bu kitabı, Bahâeddin'in ölümünden sonra yazmış olmalıdır. Sağlığında oldukça otoriter olan ve Selâhaddîn sonrasında da Mısır'da Eyyübî melikleri tarafından tutulan Bahâeddin, sağlığında böyle tahkir edici bir kitaba izin veremezdi. Biz de onun hayatı hakkındaki elde ettiğimiz bilgilerden yola çıkarak eserin, Karakuş'un ölümünden sonraki yıllarda kaleme alındığını düşünüyoruz. Selâhaddîn'in mühendisi ile İbn Memmâtî'nin ölümü arasındaki 1201-1209 zaman aralığı bu kitabın yazıldığı tarih olmalıdır.

Bahâeddin Karakuş, 1201 senesinde öldüğü zaman yapmış olduğu “Kal'atü'l-Cebel” ve diğer eserlerini görebileceği el-Mukattam Dağı'ndaki türbesine defnedilmiştir.⁸⁷ Bu önemli devlet adamının hatırası, Kahire'deki Bâbu'l-Fütûh'un dışına yer alan “Meydân-ı Karakuş” mevkii ile daha sonra da yaşatılmıştır.⁸⁸ Haçlılara karşı yaklaşık olarak iki yıl büyük bir destan yazdığı Akkâ'nın kuzeyindeki “Karakuş Kapısı” ile ismi bir kez daha ölümsüzleştirilmiştir.⁸⁹

Sonuç

1171-1193 yılları arasında devam eden Selâhaddîn'i Eyyübî dönemi, renkli şahsiyetleri de tarih sahnesine çıkarmıştır. Dîvân-ı İnşâ başkanı, şâir ve edip Kâ'dî el-Fâdil gibi istişare ettiği devlet adamları, Hüsâmeddin Lü'lü gibi amiralleri yanında Makalemize konu olan Bahâeddin Karakuş gibi mühendisleri, Selâhaddîn'in başarısında önemli roller üstlenmişlerdir. Orta Asya veya Anadolu kökenli bir Türk olduğunu anladığımız Bahâeddin Karakuş, bölgenin en önemli şehirleri olan Dımaşk ve ardında da Kahire'de bulunmuş asker kimliği yanında mühendisliğe olan kabiliyeti ile dikkatleri çekmiştir. 1169'da Selâhaddîn'in Fâtîmî Halifesi el-

⁷⁸ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 4/264; Makrîzî, *es-Sülûk*, 2/59; İbn Vâsil, *Müferricü'l-Kurûb*, 2/361; Şeşen, *Selâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, 160.

⁷⁹ Sibte İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 22/118; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/83.

⁸⁰ Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, 221.

⁸¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/92; Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/169. İbn Tağrıberdî, *en-Nüccümü'z-Zâhire*, 6/178'de fidyeye-i necât olarak 10.000 rakamı yanında 6.000 dînar ödendiğine dair ikinci bir rivayet de belirtilir.

⁸² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 29/124.

⁸³ Sibte İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 22/118; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/92; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 29/30; İbn Tağrıberdî, *en-Nüccümü'z-Zâhire*, 6/178.

⁸⁴ Nicolle, Hook, *The Third Crusade 1191*, 33.

⁸⁵ Sobernheim, “Karakuş”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 6/308-309.

⁸⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/92; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 29/30; İbn Tağrıberdî, *en-Nüccümü'z-Zâhire*, 6/178.

⁸⁷ Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/169.

⁸⁸ Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr*, 3/345.

⁸⁹ Sibte İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 21/370.

Âdid'a vezir olmasında etkili olan Karakuş, aynı zamanda efendisinin rakiplerinden kurtulmasında da rol oynamıştır.

Bundan sonra Fâtîmî sarayında Selâhaddîn'in gözü kulağı olan Bahâeddin Karakuş, buradaki hazinelerin de sorumlusu olmuştur. Bu kritik günlerin ardından 1171'de Mısır'da hutbe yaklaşık iki asır aradan sonra Abbâsî halifesi adına okunmaya başlamış, son Fatimî halifesi de bu esnada vefat etmiştir. Bundan sonra Mısır'da tek adam konumuna yükselen Selâhaddîn, askerlerinin iktâlarını Karakuş'a tayin ettirdiği gibi onu imar faaliyetleri ile de görevlendirmiştir. Haçlı, Bizans ve Sicilya donanması tarafından tehdit edilen topraklarını, Karakuş'un yaptığı surlarla koruma altına aldırıştır. Kahire ve Fustât arasındaki bu surları yapmaya başlayan Karakuş, inşaat için el-Cîze'deki küçük ehramların taşlarını kullanmıştır. Yapılan bu surlar yanında kemerli köprüler de yapılmış, Eyyûbîlerden Memlûklere kadar hükümet merkezi ve saray vazifesi üslenen Kal'atü'l-Cebel adlı yapı da Karakuş tarafından inşa edilmiştir. Buraya su temininde de Karakuş'un mühendisliği devreye girmiş, yapılan su kemerleri ve açılan kuyularla ihtiyaç giderilmiştir.

Mısır'da yokluğunda Selâhaddîn için naip olarak da görev yapan Bahâeddin Karakuş, mühendislikle ilgili bir başka başarılı faaliyetini 1189-1191 yılları arasında yaklaşık iki yıl süren Akkâ muhasarası esnasında göstermiştir. Surları kısa sürede sağlamlaştıran Bahâeddin, ardından da şehrin etrafına kazdığı hendeklerle Haçlıların saldırılarına karşı durmuştur. Bunun için mancınklar yaptırdığı gibi Haçlıların mancınk ve kulelerini yakmak için naftı etkin olarak kullanmıştır. Haçlıların naftın yakamayacağı şekilde tertip ettikleri kuleler için farklı karışımlar yaptırarak bu kuleleri imhâ ettirmiştir. Bu savaş esnasında psikolojik harp tekniklerine de başvuran Karakuş, Haçlı cesetlerini Akkâ surlarına astırarak Frankların maneviyatlarını bozmuştur. Fransa ve İngiltere krallarının gelmesiyle durum değişmiş yorgun olan Akkâ müdafileri, yeni savaş aletleri ve taze insan gücüne daha fazla dayanamayıp teslim olmak zorunda kalmışlardır. Bahâeddin de Haçlılara tutsak olmuş, ancak Selâhaddîn tarafından kurtarılarak Kudüs'te karşılanmış, kendisine gereken değer verilmiştir.

Bundan sonra Eyyûbî ailesine hizmet vermeye devam eden Karakuş, 1201'de Kahire'de vefat etmiştir. Onun ölümünden sonra Eyyûbî veziri şâir ve müverrih İbn Memmâtî, Selâhaddîn'in mühendisi için bir eser kaleme alarak ismine "*el-Fâşûş fi Ahkâmi Karakuş*" demiştir. Karakuş'un kararlarının tutarsızlıklarını anlattığı bu kitapta, Bahâeddin'i küçük düşürmeye çalışmıştır. Daha sonra İslâm dünyasında oldukça meşhur olan bu eser, Selâhaddîn'in mühendisinin başarılarını gölgeleyememiştir. Bu kitabın aslen Kıptî bir mühtedi olan İbn Memmâtî tarafından kıskançlık eseri olarak kaleme alındığı anlaşılmış, ana kaynaklar bu çalışmanın Bahâeddin'i küçük düşürmek için yazıldığını ifade etmişlerdir. Geride ise bu sıra dışı eserden ziyade Karakuş'un Mısır ve Akkâ'da yaptıkları hizmetler kalmıştır.

Kaynakça | References

- Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitane, History of the Journey to Jerusalem*. çev. Susan B. Edgington. Farnham: Ashgate Publishing, 2013.
- Ambroise. *The Crusade of Richard Lion-Heart*. ed. Austin P. Evans. New York: Columbia University Press, 1941.
- Asbridge, Thomas. *Haçlı Seferleri*. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Azzam, Abdurrahman. *Saladin*. London: Longman Publishing, 2009.
- Becker, C. H. "Kahire". *İslam Ansiklopedisi*. 6/81-85. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Belâzurî. *Ensâbu'l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Zirikî. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1959.
- Belâzurî. *Fütûhu'l-Büldân, Ülkelerin Fetihleri*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Cobb, Paul M. *The Race of Paradise, An Islamic History of the Crusades*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Ebû Şâme. *er-Ravzateyn fi Ahbârî'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*. thk. İbrahim Zeybek. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Ebü'l-Fidâ. *el-Muhtasar fi Ahbarî'l-Beşer*. Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.
- Ernoul. *Ernoul Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. Ahmet Deniz Altunbaş. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Graefe, E. "Herem". *İslam Ansiklopedisi*. 5/443. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Grousset, Rene. *Bozkır İmparatorluğu, Atilla, Cengiz Han, Timur*. çev. M. Reşat Uzmen. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.
- Hitti, Philip K. *Arap Tarihinin Mimarları*. çev. Ali Zengin. İstanbul: Risale Yayınları, 1995.
- İsfahânî, İmâdüddin Kâtib. *el-Berku's-Şâmî*. thk. Fâlih Hüseyin. Amman: Müessesetü Abdülhamid Şevmân, 1987.
- İbn Asâkir. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Haldûn. *Kitâbü'l-İber ve Dîvânu Mübtede' ve'l-Haber fi Târîhi'l-Arab ve'l-Berber ve Âsirihim min Zevî's-Şe'ni'l-Ekber*. thk. Halil Şahâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1985.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-Nebevîyye*. thk. M. es-Sekkâ-î. Ebyârî-A. Şelbî. Kahire: y.y. 1375/1955.
- İbn Kesir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetîh. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1992.
- İbn Nazîf. *et-Târîhu'l-Mansûrî, Telhîsü'l-Keşf ve'l-Beyân fi Havâdisi'z-Zamân*. thk. Dr. Ebu'l-Abd Dûdû. Dimaşk: Matbaatu'l-Hicâz, ts.
- İbn Sâ'd. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Şeddâd, Bahâeddin. *en-Nevâdiru's-Sultâniyye fi Mehâsini'l-Yûsufiyye*. thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl. Kahire: Müessesetü'l-Hendâvî, 1994.
- İbn Şeddâd, İzzeddin. *el-A'lâku'l-Hatîre fi Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*. b.y., y.y., ts.
- İbn Tağrıberdî. *en-Nücûmu'z-Zâhire fi Mülûk Mısır ve'l-Kahire*. nşr. M. Hüseyin Şemseddin. Beyrut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992.
- İbn Vâsıl. *Müferrücü'l-Kurûb fi Ahbârî Benî Eyyûb*. thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl vd. Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1377/1957.
- İbnü'l-Adîm. *Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. by: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Adîm. *Zübdetü'l-Haleb fi Târîhi Haleb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- İbnü'l-Cevzî. *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esir. *el-Kâmil fi't-Tarih*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbnü'l-Esir. *et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye*. thk. Abdülkadir Ahmed. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadisiyye, 1382/1963.
- Kalkaşendî. *Subhu'l-A'şâ fi Sinaâti'l-İnşâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Karakuş, Nadir. "Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Amiralî: Hüsameddin Lü'lü". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 5/1 (Temmuz/July 2022), 62-80.
- Kedar, Benjamin Z. "A Western Survey of Saladin's Forces at the Siege of Acre". *Montjoie: Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*. ed. Benjamin Z. Kedar, Jonathan Riley-Smith, Rudolf Hiestand. 112-122. Aldershot, UK: Variorum, 1997.
- Kennedy, Hugh. *Crusader Castles*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Kök, Bahattin. "Karakuş, Bahâeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/441. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Lane-Pool, Stanley. *Saladin and the Fall of the Jerusalem*. London: Independently Published, 1898.
- Makrîzî. *el-Mevâiz ve'l-İtibâr bi Zikri'l-Hitât-ı ve'l-Asâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Makrîzî. *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Makrîzî. *İttiazu'l-Hunefâ bi Ahbârî'l-Eimmeti'l-Fâtîmiyyin el-Hulefâ*. thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li Şuûni'l-İslâmiyye, ts.
- Nicolle, David- Hook, Christa. *The Third Crusade 1191: Richard the Lionheart, Saladin and the battle for Jerusalem*. UK, Oxford: Osprey Publishing, 2005.
- Nicolle, David. "Siege Warfare". *Crusades an Ancylopedia*. ed. Alan V. Murray. 1107-1110. California: Santa Barbara, 2006.

- Nicolle, David. *Saladin and the Saracens*. London: Osprey Publishing, 1996.
- Nuaymî. *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*. nşr. Ca'fer el-Hasenî. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd- Dîniyye, 1988.
- Nüveyrî. *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423.
- Pryor, John H. "Naval History, 1096-1099". *Crusades an Ancylopedia*. ed. Alan V. Murray. 864-868. California: Santa Barbara, 2006.
- Runciman, Steven. *A History of the Crusades*. Cambridge: Cambridge University Press, 1951.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Eyyübi Devleti Selahaddin Eyyübi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*. çev. Şerafettin Aslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.
- Sâmerrâî, İbrâhim. "Kitâbü't-Tezkireti'l-Hereviyye fi'l-Hiyeli'l-Harbiyye li-Alî b. Ebî Bekr el-Herevî". *Âlemü'l-Kütüb* 15/1 (Riyad 1414/1994), 78-83.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âti'z-Zamân fî Tevârîhi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berekât vd. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013.
- Sobernheim. "Karakuş". *İslam Ansiklopedisi*. 6/308-309. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Suard, François. "Henri II, Comte de Champagne et la Troisième Croisade (1190-1192)". *Les Champenois et la Croisade*, ed. Yvonne Bellenger and Danielle Queruel. 39-54. Paris: Aux Amateurs de Livres, 1989.
- Şeşen, Ramazan. "Salâhaddîn Eyyûbî Devrinde Libya'da Türkler ve Karakuş Meselesi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 33 (1982), 169-198.
- Şeşen, Ramazan. *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*. Ankara: TTK Yayınları, 1984.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *el-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989.
- Wellington, A. M. *Economic Theory of the Location of Railways*. New York: Wiley, 2018.
- William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. çev. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey. New York: Colombia Universty Press, 1943.
- Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Büldân*. thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Yunîni, Kutbüddin. *Zeylü Mir'âti'z-Zamân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 1992.
- Zehebî. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaûd. b.y., Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.